

ÖZGÜRLEŐMENİN DİYALEKTİĞİ HEGEL, FREUD, FANON

STEFAN BIRD-POLLAN

ÇEVİREN
ŐİBEL KİBAR

STEFAN BIRD-POLLAN

Vanderbilt University’de ‘*Subject, Normativity, Word*’, a *Hegelian Critique of Recent Kantian Work in Moral Philosophy* başlıklı doktora tezini tamamladı (2008). Hâlen University of Kentucky Felsefe Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Başlıca yayınları: “Rawls on Construction and Justification” (2009), “Kant, Genius and Moral Development” (2010), “Fanon, Colonialism and the Critical Ideals of German Idealism” (2012), “Hegel’s Grounding of Intersubjectivity in the Master-Slave Dialectic” (2012), “Taking People as People; Kant, Judgments of Beauty and Judgments of Morality” (2013), “What Hegel Saw in Kant” (2015).

SİBEL KİBAR

Lisans (2002), yüksek lisans (2005) ve doktora derecelerini (2011) Orta Doğu Teknik Üniversitesi Felsefe Bölümünden almıştır. Doktora öğrenimi sırasında Kanada’da Alberta Üniversitesinde ve ABD’de Duke Üniversitesinde bulunarak, bu üniversitelerin felsefe ve siyaset bilimi bölümlerinden dersler almış ve çalışmalarının bir kısmını bu üniversitelerdeki danışmanlarıyla yürütmüştür. 2012 yılından bu yana Kastamonu Üniversitesinde öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir. Başlıca eserleri: Slavoj Žižek, *İdeolojiyi Haritalamak* (2013); Daniel Dennett, *Bilinç Açıklanıyor* (2017), Sebastiano Timpanaro, *Materyalizm* (2020).

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	13
TEŞEKKÜR	14
GİRİŞ	17
BİRİNCİ BÖLÜM	33
KANT, HEGEL, FREUD VE ÖZNEİN YAPISI	33
<i>Giriş: Ortak Bir Teorik Model</i>	33
<i>İdealizm</i>	34
<i>İdealizm, Olumsuzluk ve Materyalizm</i>	38
<i>Üç Analiz Düzeyi: Ontolojik, Metapsikolojik ve Psikolojik</i>	40
<i>İdealizm ve Kant'ın Kategorik Buyruğu</i>	45
<i>Hegel</i>	48
<i>Hegel ve Normların Evrimi</i>	49
<i>Özbilince Geçiş</i>	52
<i>Köle-Efendi Diyalektiği: Özgürlük Talebini Dile Getirmek</i>	57
<i>Köle-Efendi Diyalektiği: Özgürlük ve Emek</i>	62
<i>Sonuç</i>	67
<i>Freud, Olumsuzluk ve Özbilinç</i>	68
<i>Freud ve İdealizm</i>	70
<i>Mekanistik Modelden İdealist Modele</i>	72
<i>Ontolojik Düzey: Dürtü Kuramı</i>	75
<i>Metapsikolojik Düzey: İkinci Topoloji ve Toplumsal</i>	80
<i>Eleştiri Olanığı</i>	
<i>Eros, Narsisizm ve Nesne</i>	82
<i>Süperego, Oidipus Kompleksi ve Özbilinç</i>	89
<i>Sonuç</i>	94

İKİNCİ BÖLÜM

TRAVMA VE DİYALEKTİK	95
<i>Giriş: Psikolojik ve Politik</i>	95
<i>Özneye Dair İki Açıklama: Parçalanmış Özne ve Kendiyle Bütünleşen Özne</i>	97
<i>Parçalanmış Özne</i>	98
<i>Lacan ve Parçalı Psişe</i>	102
<i>Fanon'u Parçalanmış Özne Üzerinden Okumak</i>	105
<i>Parçalanmış Özne Modelinin Eleştirisi</i>	111
<i>Traum Teorisyeni Olarak Fanon</i>	115
<i>Freud'un Trauma Teorisi</i>	122
<i>Diyaletik Model: Trauma Değil Kayıp</i>	129
<i>Sonuç: Kayıp, Arzu ve Tarih</i>	133
<i>Fanon'un Özne Teorisi</i>	133
<i>Fanon'un İki Trauma Teorisi</i>	134
<i>Fanon'un Diyaletik Modeli ve Tanınma Teorisi</i>	139
<i>Sonuç</i>	148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FANON'UN İRK VE SÖMÜRGEÇİLİK PSİKOPATOLOJİSİ	150
<i>Giriş</i>	150
<i>Özbilinci Konumlandırma ve Oidipus Kompleksi</i>	152
<i>Hegel'in Özbilim Teorisi</i>	154
<i>Freud'un Oidipus Kompleksi ve Bilinçten Özbilince Geçiş</i>	161
<i>Fanon'un İrk Patolojisi Teşhisi</i>	168
<i>Analizin Sosyojenik Düzeyi ve Oidipus Kompleksinin Eleştirisi</i>	171
<i>Süperego ve Kolektif Katarsis</i>	173
<i>Beyaz Adamların Teması ve Süperegonun Tersine Dönüşü</i>	176
<i>Egonun Çöküşü</i>	178
<i>Kolonyal Öznenin Fail Olamaması ve Ahlakî Kısıtlılığı</i>	181
<i>Sistemik Aşağılık Hissi</i>	184
<i>Mannoni ve Adler'de Aşağılık Hissi</i>	186

<i>Aşağılık Hissi ve Hegel'in Tanınma Teorisi</i>	191
<i>Kazanılmamış Özgürlük</i>	193
<i>Özbilinç ve Psikiyatrik Tedavi: Fanon'un Klinik Yazıları</i>	195
<i>Akil Hastalıklarının İdealist Açıklaması</i>	197
<i>Sorum ne? Kolonyal Psikiyatrinin İki Bakış Açısı</i>	200
<i>Kolonyal Tıp Kurumunun Teşhisi</i>	201
<i>Hastanın Perspektifi</i>	204
<i>Akil Hastalığı</i>	206
<i>Toplumsal Tedavi</i>	208
<i>Psikiyatrik ve Politik</i>	212

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

<i>DEVRİMCİ ÖZNEİN YENİDEN DOĞUŞU</i>	214
<i>Giriş: Yeniden Doğuş Fikri</i>	214
<i>Fanon'un Hegelci Paradigması</i>	217
<i>Fanon'un Freudcu Paradigması</i>	221
<i>İki Paradigmanın Birleştirilmesi: Gelişim Eksenini</i>	223
<i>İki Paradigmanın Birleştirilmesi: Öznelerarasılık Teorisi</i>	225
<i>Fanon'un Hegelci Özne Kuramı</i>	229
<i>Boş Özne</i>	229
<i>Eşitlik ve Antagonizma</i>	232
<i>Kendi Kendinin Efendisi Olmak için Şiddet</i>	235
<i>Psikanalitik Açıklama: Saldırganlık, Narsisizm ve</i>	242
<i>Öznelerarası İdeal</i>	
<i>Ölüm Dürtüsü, Eros ve Freud'un İktisadi Açıklaması</i>	245
<i>Metapsikolojik Düzey: Saldırganlık/Narsisizm ve Nesne</i>	248
<i>Seçimi</i>	
<i>Saldırganlık ve Yapıcı Narsisizm</i>	249
<i>Narsisizm ve Eros</i>	251
<i>Nesne İlişkileri Olasılığı</i>	252
<i>İstikrarlı Bir Ego/Ego-ideali İlişkisine Doğru</i>	255
<i>Sonuç: Saldırganlık, Narsisizm ve Öznenin Oluşumu</i>	257

BEŞİNCİ BÖLÜM	
HEGEL, FREUD VE FANON'UN TARİH TEORİLERİ	262
<i>Giriş</i>	262
<i>Freud'un Tarih Felsefesi</i>	266
<i>Özdeşleşme, İdeal ve Orijinal Birlik</i>	269
<i>Bireyin İnşası Olarak Ego-ideali</i>	271
<i>Toplumsallığı Oluşturan Ego-ideali</i>	274
<i>İlkel Sürü ve Kategorik Buyruk</i>	276
<i>İlk Sürü ve Normların Öznelerarasılığı</i>	279
<i>Hegel'in Tarih Felsefesinde İdealizasyon ve Olumsuzluk</i>	283
<i>Tarihe Girmek</i>	285
<i>Arzu, Otorite ve Medeniyet</i>	289
<i>Özne Kavramını Genişletmek: Etik Yaşam</i>	291
<i>Fanon'un Etik Gelişim Teorisi</i>	295
<i>Fanon'un Sartre'la Yüzleşmesi</i>	296
<i>Fanon'un Tarihe Eleştirel Yaklaşımı</i>	301
<i>Fanon'un Aydınlanma İdealini Eleştirisi</i>	306
SONUÇ	
<i>Tanınmanın Politik ve Libidinal İdeali</i>	311
KAYNAKÇA	
DİZİN	
	335

TEŞEKKÜR

Bu kitabım, pek çok kitap gibi, son yirmi yılda biriktirmekten zevk aldığım entelektüel borçlarımı bir tür ödeme girişimidir. Bazı borçlar aşikâr olsa da –burada Kant’ın, Hegel’in, Freud’un ve Fanon’un söylemediği hiçbir şeyi yazmadım– öbürleri daha az belirgindir, ancak böyle olmaları onları daha önemsiz kılmaz. Bu kitapta temel olarak ilgilendiğim düşünürlerin söyledikleri açık olsa da ben burada esasında gizli içeriklerle ilgileniyorum. Bu yüzden bana bu düşünürleri okumanın yolunu gösteren insanlara, buradaki ilk dört düşünürden daha az olmayan bir borcum var.

Lisansüstü eğitimim esnasında Gregg Horowitz ve Jay Bernstein ile çalışma şansım oldu. Onların Adorno, Freud ve Hegel okumaları benim olumsuzla dair düşüncelerimi olabildiğince keskinleştirdi. Yazdıklarımın çoğu, hâlâ onların epey açık bir şekilde ifade etmeye çalıştıkları şeyler üzerine bir tefekkür, ama benim için yine de muamma olarak kaldı. Vanderbilt’teyken Jeff Jackson, Brad Rappaport, Daniel Ramos ve biricik karım Jennifer ile saatlerce süren tartışmalarımızdan yararlandım. Jeff Jackson hâlâ benim en yakın felsefi muhatabım ve bu kitapta onunla defalarca üzerinden geçmediğimiz hiçbir şey yok.

Kitabın yazılması beklediğimden daha az zaman aldı ve bu kitap Harvard’da beşerî bilimlerde ders verirken tasarladığım bir makaleden doğdu. Orada araştırma yapan ve ders veren bilim insanlarından oluşan bir grup sayesinde bu kitap projesine başladım. Burada özellikle, Fanon’u müfredata koyan Scott Staring, Reidar Maliks, Thomas Poniah, Patti Leonard, Anya Bernstein ve Richard Tuck’a teşekkür etmek istiyorum.

Harvard’dayken, çalışmalarıyla Kant okumamı derinden

etkilemiş olan Chris Korsgaard'ı tanıma zevkini yaşadım. Resmi olarak öğrencisi olmasam da beni seminerlerine ve derslerine davet etti ve onunla yaptığım sohbetlerden çok faydalandım. Bu projenin oluşturulmasının her aşamasında onun etkisi var.

Kentucky Üniversitesi'ndeki meslektaşlarım projemi desteklediler ve taslaklarımın bazı aşamalarını okudular. Arnold Farr, Leon Sachs ve Michel Trask'ın geri bildirimlerinden çok yararlandım. Çalışmamı bitirebilmem için beni çalışmaya heveslendiren meslektaşlarım ve arkadaşlarım arasında Tim Sundell, Renee ve Darius Fatemi, Jeff Clymer, Brandy Anderson, Leon Sachs, Pearle James, Michael ve Stephen Trask, Bob Sandmeyer, Nell Whitman ve Melissa Henke'yi saymalıyım.

Bu arada, Lewis Gordon, Nick Nisbitt ve Nigel Gibson'dan Fanon'la ilgili her konuda değerli tavsiyeler aldım, özellikle Nigel Gibson taslağımın nihai hâline getirilmesinde yardımcı oldu. Jane Gordon ve Neil Roberts, bu projeyi bir sonuca bağlamak için tam doğru zamanda devreye girdiler. Geçtiğimiz yıllarda yakın arkadaş olduğumuz Mari Ruti'yle psikanaliz, felsefe ve postyapısalcı teori arasındaki ilişki üzerine sohbetlerimizden çok yararlandım.

Erken yaşta biriktirdiğim entelektüel borçlar o denli benim bir parçam hâline geldiler ki kendimi onlarsız hayal edemiyorum. Bu kategoriye en eski arkadaşlarımdan biri, neredeyse yirmi beş yıldır Freud hakkında sürekli sohbet ettiğim Daru Huppert giriyor. Üniversitede sayısız ders aldığım David Luft, beni son yirmi yıldır anlamaya çalıştığım metinler ve düşünürlerle tanıştırdı.

Freud'dan öncekilerin bile fark ettiği gibi, kişi en temelde ailesi tarafından şekillendirilir. Ailem neredeyse tüm çabalarımı bıkmadan usanmadan destekledi ve beni olduğum kişi kılarak, benim kendi yolumdan gidebilmemi sağladı. Kardeşim Michael, küçüklüğümüzden beri daimî sırdaşımdır. Karım ve entelektüel yoldaşım Jennifer ve çocuklarım Anna ve Lena her fırsatta düşüncelerimi şekillendirdiler. İlerlemeye devam etmem için beni kararlı bir şekilde destekliyolar.

İKİNCİ BÖLÜM: TRAVMA VE DİYALEKTİK

Giriş: Psikolojik ve Politik

Bu bölüm, önceki bölümde geliştirilen Hegel ve Freud okumalarını bir araya getiriyor. Böylelikle, Fanon'un da psişenin diyalektik bir modelini kullandığını gösterebilirim. Kitap boyunca devam edecek olan ana argümanım, Fanon'un teorisini, Hegel'in *Timin Görüngübilimi*'nde ve Freud'un metapsikolojisinde kullanılanla aynı idealist teorik modeli kullanarak geliştirdiğidir. Fanon, bireyle ilgili açıklamasını *Siyah Deri*'de ve *Yeryüzünün Lanetlileri*'nin ilk bölümünde geliştirir. Önce, Hegel'in Batı uygarlığının gelişimine ilişkin açıklamasına benzer bir toplumsal ve kültürel analiz sunar. Daha sonra, Fanon bunun yeni hümanizm olarak tanındığını anlatır. Fanon'un Freud'u ve psikanalitik metapsikolojiyi kullanması, daha genel olarak, öznenin ırkçı veya sömürge toplumda geçirdiği ruhsal gelişimin Hegel'in sunduğundan daha ayrıntılı bir açıklama yapmayı sağlar.

Bu bölümde başka bir argüman özellikle dikkat çekecektir: idealizmin özünde özerklik, özgürlük veya tanınma fikrine dayanan bir özne entegrasyonu teorisine bağlı olarak yorumlanması. Bu tez, ontolojik, metapsikolojik ve psikolojik üç analiz düzeyini birbirine bağlar. Her bir düzey, kendiyle-bütünleşmenin farklı bir türünü temsil eder. En temelden (bir yaşamın öznesi olmaktan) en spesifik olana kadar bir açıklama sunmaya çalışırken, farklı somut projeleri tutarlı hâle getirmeye çalışır. Dolayısıyla, benim Fanon yorumum, bu kendiyle-bütünleşme paradigmasının büyük ölçüde Fanon'un yazılarında da işlendiğini görmeme dayanmaktadır.

Bununla birlikte, önerdiğim okuma türüne şiddetle karşı çıkan bir sosyal teori türü var. Parçalanmış özne teorisi dediğim bu okumaya devam edeceğim. Bu okuma, hem Homi Bhabha'nın etkili Fanon okumasıyla hem de travma teorisinin Fanon'u sahiplenmesiyle ilgilidir. Parçalanma kavramının aslında parçalarını *oluşturduğu* daha derin bir birliğe dayandığını göstermek istiyorum. Böylece, göstereceğim gibi, parçalanma ve travma kolonyal özne için kesinlikle sorun olsa da bu kavramlar kendi başlarına kolonyal sistemin bir eleştirisini yapamazlar. Diğer bir ifadeyle, travma, öznelğin *yapısı* değil, öznenin yapısındaki bir *noksanlık*tir. Travma, Fanon'a göre, benlik olmakta *başarısız* olma hâlidir ve travmaya karşı, mevcut tüm araçlarımızla mücadele edilmesi gerekir.

Bu nedenle eleştirim iki hedefi bulunuyor: ilki, baskıya karşı yeterli direniş biçimlerinin performans veya taklitte bulunabileceğini iddia eden ve bu nedenle de siyasi eylemi bir parodi biçimine indirgeyen teoriler; ikincisi, Fanon'un yazdığı sıralarda etno-psikolojideki ana akım olarak bilinen teoriler. Bu teoriler, kolonyal öznenin alçalmasını, kolonyalizmin sonucu olarak değil, sömürgeleştirilmiş kesimin köklü bir aşağılığının sonucu olarak görüyordu; bu durumu düzeltmek de sömürgecilerin göreviydi. Fanon, neden sadece beyaz adamın siyasi faillğe sahip olduğunu sorar. Bu esnada insanlığın geri kalanı egemen paradigmayı marjinalden parodileştirmeye indirgenmiştir. Fanon'un çalışmasının temel iddiası, tüm insanların eşit olduğu ve bu eşitliğin özgürlük mücadelesinde kendisini gösterdiğidir. Bu bölümün ilk kısmı, öznelğin güçlü bir şekilde kendini gerçekleştirme ve özerklikten başka bir şey olarak yorumlanması gerektiği fikrini tartışarak bu eleştiriyle ilgilenecektir.

Travmanın analizi ve parçalanmış özne modeli, diyalektik modelin madalyonun iki yüzü olan kayıp ve arzu noktalarıyla ilgili dinamik bağlamda daha fazla detaylandırılmasına izin verecektir. Başka türlü söylemek gerekirse, kendiyile-bütünleşme modeli, diyalektik model için esastır ve başlangıçtaki uyumun, orijinal birliğin kaybı, kendiyile-bütünleşmeyi teşvik

eder. Bunları gösterdikten sonra bu bölüm, bu orijinal birliğin siyasi uyum olarak yeniden kurulmasına doğru ilerleyecektir. Arzu bu hareketi oluşturur. Bu dinamik kendiyile-bütünleşme modeli, ilkel bütünleşmeden olgun siyasi faillığe doğru hareketi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bu bölümün ikinci kısmında Fanon'un tanınma teorisini özünde diyalektik modele bağlı olarak geliştiriyorum. Ardından Fanon'un kolonyal ve ırksal patoloji analizinin dayandığı yanlış tanınma teorisini inceliyorum. Buradaki kilit nokta, yalnızca öznenin diyalektik modelinin, Fanon'un belirttiği üzere (*Yeryüzünün Lanetlileri*'nde anlatır), kolonyalizm ve ırkçılığın yol açtığı ruhsal hasarı iyileştirme veya hafifletme ve aynı zamanda evrensel politik özgürleşme perspektifi sağlama hedefini açıkladığıdır.

Bu şekilde geliştirilen diyalektik model, sömürgecilik ve ırkçılık altında psikolojik yaralanma sorununun, kitabın geri kalanında siyasi ve kültürel etkinlikte ortadan kaldırılmasına yönelik bir okuma için zemin hazırlayacaktır.

Özneye Dair İki Açıklama: Parçalanmış Özne ve Kendiyile Bütünleşen Özne

Bölümün bu ilk kısmı, bir önceki bölümde öne sürdüğüm diyalektik teori türü düzeyindeki meydan okumayı ele alıyor. Bu meydan okumaya göre, öznellik aslında temelsizdir ve temellendirilemezdir. Ne özneliğin esasında parçalı olduğu anlayışıyla ne de öznenin deneyim dünyasıyla ilişkisini zorunlu olarak istikrarsızlaştıran bir çekirdek travma tarafından oluşturulduğunu öne sürmekle temellendirilebilir. Bu konulara karşı tartışırken onları çürütmeye çalışmıyorum, aslında belirli bir okumada diyalektik yaklaşımla uyumlu olduklarını ve en derin düzeyde diyalektik modeli verili kabul ettiklerini gösteriyorum. Gerçekten de bu parçalanmış özne modelleriyle diyalektik model arasındaki uyumu göstermek, diyalektik modeldeki bazı dinamik nitelikleri genişletmeme izin veriyor.

Özellikle travma teorisi tartışmasında kayıp sorunu, özgürlüğü çözümlmek için önemli bir bakış açısı sunuyor.

Parçalanmış Özne

Bu bölümde, postkolonyal ve postyapısalcı teoride güncel olan yorumu daha genel olarak ele alıyorum. Bu yoruma göre, özne parçalanmıştır ve bu nedenle, Kant, Hegel ve Freud'da olduğunu öne sürdüğüm diyalektik modelin gerektirdiği gibi, öznde bir tutarlılık aranmaz. Freud'a ait olan bu parçalı psişe modelini, Freud'a atıfla hem 1980'lerdeki postkolonyal teori perspektifinden hem de 1990'lar ve 2000'lerdeki travma araştırmaları tarafından ele alınan çağdaş biçimiyle inceliyorum.

Henry Louis Gates Jr., "Fanon'a duyduğumuz hayranlığın, Fanon'un özne oluşumu sorunuyla bir noktada sömürgecilik sorunsalını birleştirmesiyle bir ilgisi var" derken kesinlikle haklıdır.¹ Bu nokta daha da güçlü bir şekilde ortaya konabilir: Sömürgecilik analizi, metropolde karşılaştığımız türden farklı bir özne oluşumu türünü ortaya çıkarıyor mu? Yani sömürge öznesinin deneyimi ve ıstırabı, kendi başına insan özneliğinin oluşumuna ayrıcalıklı erişim sağlıyor mu? Bhabha'nın iddia ettiği gibi, özgürlük gibi 'hakikatlerin' gerçek sahipleri olmak yerine özneleri taklit ettiğimizi ve parodileştirdiğimizi ortaya koyuyor mu?² Yoksa aksine disiplinli özneler miyiz?³

¹ Henry Louis Gates Jr., "Critical Fanonism," *Critical Inquiry* 17, no. 3 (1991): 458.

² Fanon'un taklit ve maskeli balo terimlerinin bir açıklaması ve özellikle de Cezayir'deki toplumsal cinsiyet performansı ile ilgili bir analizi için, bkz. Diana Fuss, *Identification Papers* (New York: Routledge, 1995), 151-52. Butler, Bhabha ve psikanalitik kimlik kuramları, Fuss'un ana referans noktalarını oluşturmaktadır. Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (New York: Routledge, 1990); *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"* (New York: Routledge, 1993).

³ Burada, elbette, Foucault'nun çalışması büyük ölçüde etkili olmuştur. Örneğin bkz. Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, çev. Alan Sheridan (New York: Pantheon Books, 1977); *The History of Sexuality Volume 1: The Will to Knowledge*, çev. Robert Hurley (New York: Vintage, 1990).